

Povilas Švėrebas – Vilniaus dailės akademijos Telšių fakulteto Taikomųjų kultūros paveldo tyrimų ir konservavimo centro tyrėjas

Moksliniai interesai: kultūros paveldas, tarpukario metų švietimo raida Lietuvoje ir iškilios Žemaitijos asmenybės

El. paštas: Povilas.Svėrebas@gmail.com

Povilas Švėrebas – Researcher of the Center for Applied Cultural Heritage Research and Conservation at the Vilnius Academy of Arts, Telšiai Faculty

Research interests: Cultural heritage, Development of interwar education in Lithuania and prominent Samogitian personalities

E-mail: Povilas.Svėrebas@gmail.com

Povilas Švėrebas

Vilniaus dailės akademija

TRIJŲ POETŲ SEDOJE GYVENIMĄ PRIMENANTYS ŽENKLAI

Anotacija

Tarpukariu Sedos vidurinėje mokykloje (1921–1935) mokėsi daug mokinių, vėliau tapusių reikšmingomis asmenybėmis, prisidėjusiomis prie lietuvių kultūros išsaugojimo ir plėtotės, ypač emigracijoje. 1928–1935 m. ją lankė ir trys būsimi poetai, kultūros darbuotojai – Leonas Vytautas Mačernis, Kazimieras (Leonardas) Andriekus ir Povilas (Paulius) Jurkus¹. Detaliau yra tyrinėti tik Vytauto Mačernio mokslo metai Sedoje. Bet tuo laikotarpiu surinkta medžiaga paliko ne vieną dviprasmybę, neatskleistą faktą. Juos, remiantis naujais archyviniais šaltiniais, liudininkų prisiminimais ir tų laikų spauda, bus bandoma išsiaiškinti straipsnyje. Taip pat bus gilinamasi į K. Andriekaus ir P. Jurkaus veiklą Sedoje, tiriama, kiek tai galėjo lemti jų pasirinkimo kelią, aiškinamasi, ar miestelyje yra likę ženklų, liudijančių trijų poetų buvimą Sedoje.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Kazimieras (Leonardas) Andriekus, Povilas (Paulius) Jurkus, Leonas Vytautas Mačernis, Seda, vidurinė mokykla ir ženklas.

Аннотация

В межвоенные годы в Седской средней школе (1921–1935) училось много учеников, которые позже стали значительными личностями, внесшими большой вклад в развитие и сохранение литовской культуры, особенно за рубежом. Здесь в 1928–1935 г. учились и три будущих поэта – Леонас Витаутас Мачернис, Казимерас (Леонардас) Андрекус и Повилас (Паулюс) Юркус. Этот период их жизни мало исследован. Только годы учебы В. Мачерниса раскрыты детальнее. Но материал, собранный в то время, оставил ряд неоднозначных, нераскрытых фактов. В этой статье они и будут изучены на основе новых архивных и повествовательных источников и прессы того времени. Также рассмотрим учебу и деятельность К. Андрекуса и П. Юркуса. Пытаемся выяснить, насколько этот период их жизни мог повлиять на выбор

¹ P. Jurkus dar žinomas kaip prozininkas, redaktorius, dailininkas ir meno kritikas.

дальнейшего пути. Также попробуем установить, остались ли какие-либо знаки в городе, свидетельствующие о жизни в Седе трех будущих поэтов.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Леонас Витаутас Мачернис, Казимерас (Леонардас) Андрекус и Повилас (Паулюс) Юркус, Седа, средняя школа и знак.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/rh.v27i0.2162>

Į v a d a s

Kiekvienas žmogaus amžiaus tarpsnis turi savo žavesio ir įneša daug naujo į gyvenimą. Ypač reikšmingi pokyčiai vyksta paauğlystėje. Žmogaus brendimą lemia ne tik genai, bet ir jo aplinka. Mokykloje ne tik įgyjama žinių, bet ir ugdoma asmenybės branda. Tarpukario metais Sedos vidurinėje mokykloje kartu mokėsi trys iškilios asmenybės – Kazimieras Andriekus, Povilas Jurkus ir Leonas Vytautas Mačernis. Darbo tikslas – remiantis naujais šaltiniais nustatyti, kiek šis laikotarpis buvo svarbus jų gyvenime, ar tai atsispindi jų kūryboje, kokie ženklai juos lydėjo Sedoje. Tikslas nusako ir pagrindinius keliamus uždavinius: ištirti šį jų gyvenimo tarpsnį ir nustatyti, kiek jis turėjo įtakos tolesniam gyvenimui; išsiaiškinti, ar miestelyje yra išlikę relikų, menančių jų buvimą šioje erdvėje; nustatyti pagrindinius ženklus, lydėjusius būsimų kūrėjų gyvenimą. Tikslui pasiekti pasitelkti analizės, sintezės, ikonografinis, aprašomasis ir liudytojų apklausos metodai. Darbą palengvino anksčiau atlikti tyrimai. Gana detalai yra išnagrinėta Sedos vidurinės mokyklos istorija. Ji rodo, kad tuo metu joje dirbo ne vienas gerai išsilavinęs ir žinomas Lietuvoje pedagogas, o mokyklos bendruomenė buvo negausi. 1928–1929 m. m. pradžioje mokėsi 55 mokiniai, o metų pabaigoje liko 50. Po ketverių metų jų skaičius buvo išaugęs iki 106 rudenį ir 100 pavasarį. 1933 m. pradėjus mokyklą uždaryti, buvo neleista formuoti pirmųjų klasių, todėl mokinių skaičius vėl mažėjo. 1934–1935 m. m. jų liko atitinkamai 53 ir 50. Mokykla buvo svarbus ne tik miestelio, bet ir visos parapijos kultūros židinys, nes nei Sedos būrio šauliai, nei bažnyčia tuo metu savo salių neturėjo, todėl visi jų renginiai vykdavo mokykloje, o mokiniai galėjo nemokamai dalyvauti kultūrinuose ir šviečiamuosiuose renginiuose (Šverebas 1997a, 210–254).

Tirtas ir V. Mačernio gyvenimas Sedoje. Gana detalai apžvelgta tų metų miestelio situacija, nustatyta, kad jis pirmų mokslo metų pradžioje gyveno Ylakių g. 7, o per baigiamuosius egzaminus jam buvo diagnozuota džiova. Išsamiai aptartas kiekvienų mokslo metų Mačernio pažangumas (Šverebas 2004, 298–314). Taip pat buvo aiškintasi, koks P. Jurkaus vaidmuo, sukuriant Vytauto Didžiojo paminklą Sedoje (Šverebas 1997b, 255–258) ir aptarti jo mokslai (Šverebas 1995, 10–11). Tiriant Andriekaus mokslus Sedoje, buvo atkreiptas dėmesys, kaip jam buvo sunku įstoti į Sedos valdžios vidurinę mokyklą dėl

Kazimieras Andriekus. Nuotr. iš LCVA, f. 788, ap. 1, b. 65, l. 45

peraugusio amžiaus (Švėrebas 1994, 2)². Iš Ričardo Pakalniškio interviu su Andriekumi sužinome, kad nė vienas iš jų Sedoje dar nerašė eilėraščių (Pakalniškis 1993, 110). Minėta medžiaga straipsnyje bus naudojama minimaliai, kiek reikia temai atskleisti. Pasitelkus naujus rašytinius šaltinius, liudytojų prisiminimus³, tų laikų spaudą, ikonografinę medžiagą, natūrinius tyrimus, bus toliau siekiama išsiaiškinti, kas buvo Juodoji Domicėlė, pas kurią Mačernis gyveno, nustatysime ženklus, liudijančius trijų poetų buvimą Sedoje. Terminas *ženklas* bus vartojamas plačiąja prasme, apimant natūralią, daiktinę, vaizdinę raišką, žymenį ar požymį, turintį juntamą prasmę ir baigiant kalbos simbolių sistema (TŽ). Naudojami šaltiniai atskirai neapžvelgiami, nes jie atsiskleidžia per tyrimą, nuorodas ir naudotos literatūros sąrašą. Naujai pateikta medžiaga atskleis, kokią įtaką šis laikotarpis padarė būsimų poetų gyvenimui ir kūrybai. Ji bus aktuali ne tik kultūros ir literatūros tyrėjams, bet ir vietinei bendruomenei suvokiant savo karšto išskirtinumą.

Kazimieras Leonardas Andriekus

Poetas, kunigas, pranciškonas, teologijos mokslų daktaras ir išeivijos lietuvių kultūros darbuotojas Kazimieras Andriekus (1914–2003), labiau žinomas savo vienuolišku vardu – Leonardas, gimė 1914 m. liepos 15 d. Barstyčių bažnytkai-

² Tie duomenys su nuoroda į minėtą straipsnį pateikti Dainiaus Sobeckio straipsnyje „Leonardo Andriekaus vienuolystė ir kūryba: biografinis etiudas“. *Židinys* 2009, 10–11, 403–404, ir jo disertacijoje *Leonardo Andriekaus gyvenimas ir kūryba: asmenybė ir krikščioniškasis universalizmas*.

³ Minimalūs duomenys apie respondentus pateikiami Literatūros ir šaltinių sąrašė.

myje (dab. Skuodo r.), nutolusiame nuo Sedos 14 km. Tėvai Andriekai, Kazimieras ir Barbora Jankutė (LCVAa, 18), augino septynis vaikus, o žemės turėjo 1 dešimtinę (1,09 ha), todėl gyveno skurdžiai. 1927 m. baigęs Barstyčių pradinę (LCVAa, 21), Kazimieras neturėjo galimybių toliau mokytis. Brolis Stanislovas prisiminė, kad Kazys labai norėjo būti kunigu, bet pasauliečiu, o ne vienuoliu. Kiek galėjo, mokėsi savarankiškai, o pasiruošti stojamiesiems egzaminams į Sedos valdžios vidurinę mokyklą jam padėjo pusseserė mokytoja. Baigęs vidurinę⁴, jausdamas toliau savo pašaukimą, apsisprendė vykti į Kretingos pranciškonų vienuolyną (Andriekus, 1994).

Dokumentai patvirtina brolio žodžius. 1931 m. birželio 16 d. Sedos valdžios vidurinės mokyklos K. Andriekaus egzaminų duomenų pažymėjime nurodyta, kad jis yra užmokėjęs 15 litų už stojamuosius egzaminus į trečią klasę ir juos sėkmingai išlaikęs. Gal tik keista, kad iš tikybos stojamojo egzamino gavo trejetą. Pedagogų taryba nebūtų prieštaravusi jo priimti į Sedos valdžios vidurinę mokyklą, bet artėjo prie septynioliktojo gimtadienio, todėl buvo peraugęs Švietimo ministerijos nustatytą amžių. Į mokyklą jį buvo galima priimti tik išimties tvarka, gavus ministro sutikimą (LCVAa, 22). 1931 m. birželio 15 d. buvo kreiptasi į ministrą, kuris birželio 27 d. informavo mokyklos direktorių, kad klausimo sprendimą jis atidėjo rudeniiui, kai paaiškės mokinių skaičius mokykloje (LCVAa, 23). Rugsėjo 22 d. per mokyklos direktorių Jurgį Košį pakartotinai buvo išsiųstas prašymas ministrui. Jame tėvas paaiškina sūnaus amžiaus viršijimo priežastis:

Man buvo skaudu, kad dėl neturtingumo iki šio laiko negalėjau savo sūnų leisti į vidurinę mokyklą. Dabar viena giminaitė baigė mokytojų seminariją ir gavo pradžios mokyklos mokytojos vietą. Ši mokytoja sutinka dalį savo algos atiduoti mano sūnaus mokslo reikalams. Jos padedamas, aš galėčiau leisti savo sūnų į mokslus. Labai prašau, Jūsų Ekscelencija, suteikti mano sūnui laimę ir leisti jam įstoti į Sedos vid. mokyklos 3 klasę. Už tai aš ir mano sūnus amžinai būsimė dėkingi (LCVAa, 26)⁵.

Už beraštį tėvą pasirašė Jurkus. Iš šio prašymo aišku, kad abu būsimi poetai, Andriekus ir Jurkus, tuo metu jau vienas kitą pažinojo. 1931 m. spalio 2 d. buvo gautas atsakymas iš ministerijos. Jame nurodyta, kad švietimo ministras leidžia į trečią mokyklos klasę priimti tik nustatytą mokinio amžių viršijusį Andriekų. Analogiškas Vladislavo Bubliausko prašymas priimti į tą pačią klasę jo sūnų Petrą buvo atmestas pabrėžiant, kad jis žymiai viršija nustatytą cenzą (LCVAa, 24).

⁴ Žmonės dažnai vidurines mokyklas ir iki 1936 m. švietimo reformos vadindavo progimnazijomis.

⁵ Visas prašymas yra atspausdintas ir JE Telšių vyskupijos vyskupo dr. Jono Borutos įžanginiame žodyje „Žemaičio Leonardo Andriekaus OFM: anima naturaliter christiana“, Leonardas Andriekus. *Saulė kryžiuose* 2014, p. 8–9.

Vieni dokumentai rodytų, kad Andriekus mokyklą pradėjo lankyti dar negavęs oficialaus ministro sutikimo. Baigimo pažymėjime nurodyta, kad ją lankė nuo 1931 m. rugsėjo 1 d. (LCVAb, 45). Mokinio registracijos kortelėje įrašyta, kad jo sveikata patikrinta rugsėjo 9 d. (LCVAa, 14). Trečios klasės žurnalas pradėtas pildyti nuo rugsėjo 1 dienos. Tik neaišku, ar mokytojai mokslo metų pradžioje neturėdavo savo juodraštnių variantų, iš kurių kiek vėliau duomenis tik perrašydavo. Andriekus žurnale įrašytas pirmas, t. y. abėcėlės tvarka, o ne gale, kaip nuo lapkričio mėnesio mokyklą pradėjusi lankyti Aurelija Tarvydaitė. Pagal abėcėlę ji turėtų rikiuotis prieš Feigę Urdangaitę ir Jadvygą Vindašytę. Buhalterijos dalyko mokytojas Andriekaus rugsėjo mėnesio vidurio pažymių langeliuose yra įrašęs *l. at.* Tai tikriausiai reikėtų suprasti kaip laikinai atleistas. Iš vokiečių kalbos nei rugsėjo pradžioje, nei viduryje Kazys taip pat neturi pažymių, nors kiti mokiniai ištaisais stulpeliais vertinti rugsėjo 18 d. ir 23 d. Daugelis mokinių pavienių pažymių prisirinkę dar anksčiau. Tai rodytų, kad jis tuo metu mokyklos nelankė. Pirmą pažymį, ir ne bet kokį, o penketą pagal penkiabalę vertinimo sistemą, gauna rugsėjo 25 d. Tuo metu klasėje buvo 27 mokiniai. Priėmus Andriekų ir Tarvydaitę, jų skaičius išaugo iki 29 (LCVAc). Suprantama, kad direktorius su ministerija gal jau buvo susisiekęs ir anksčiau, nei atkeliavo raštas. Aišku viena, kad Kazimierui rugsėjis turėjo būti įtempto laukimo mėnuo.

Kiekvieną pusmetį tėvo pateikiami prašymai atleisti sūnų nuo mokesčio už mokslą ir valsčiaus pažymos patvirtina, kad šeimos materialinė padėtis ir toliau liko sunki. Juos už tėvą parašydavo pats Kazys ir visą laiką buvo nuo mokesčio atleidžiamas (LCVAa, 15–19). Mokytojai kartu su mokiniais rengdavo labdaros vakarus, kurių metu surinktais pinigais padengdavo neturtingų mokinių mokesčių už mokslą (Šverebas 1997a, 2480). Atrodo, kad, padarius mokslų pertrauką, nebuvo lengva ir mokytis. Sediškė Adelė Stasiulytė papasakojo, kad Cecilija Norvaišienė (1900–1978)⁶ su savo motina Marcijona Jasmontiene, pas kurią gyveno Andriekus⁷, abi prisimindavo, jog „Vytukas [Mačernis] tik perskaito ir viską žino, o dažnai užtekdavo ir to, ką mokykloje išgirdo. Kaziukui reikėjo daug dirbti, net atmintinai iškalti. Jis ir naktim vienas pasilikęs sėdėdavo prie knygų. Tik vėliau, po Sedos, prasilažė“ (Stasiulytė 1998). Pateikėja, remdamasi šiuo faktu, mano, kad Mačernis arba gyveno kartu su Andriekumi, arba kur nors netoli. Palyginę mokyklos baigimo pažymėjimus, matome, kad Mačernis ją baigė geriau. Jo vidurkis buvo 4,29 (LCVAd, 66), o Andriekaus – 3,80 (LCVAb, 45). Tiesa, tas persilažimas galėjo prasidėti ir Sedoje. Palyginus Andriekaus trečios

⁶ C. Norvaišienė buvo baigusi Telšių mokytojų seminariją, dirbo Barstyčių pradinėje. 1936 m. buvo priimta į Trečiąjį šv. Pranciškaus ordiną. Sovietiniais laikais dėl religinių įsitikinimų atsisakė mokytojos darbo ir įsidarbino kolūkyje fermos vedėja.

⁷ Dabartinė Klaipėdos g. Nr. 15. Tik, statant naują namą, jis neišlaikė senosios vietos, nes buvo patrauktas į šiaurę.

klasės metinių pažymių vidurkį su ketvirtos klasės, matomas didžiulis šuolis. Trečioje jis buvo 3,57 (LCVAc, 47), o ketvirtoje – 3,93 (LCVAe, 51). Pažymiai rodo, kad jam geriau sekėsi humanitariniai mokslai ir kalbos nei tikslieji. Įdomu, kad net iš lietuvių kalbos ketvirtoje klasėje visus tris trimestrus turėjo ketvertą. Tais laikais žemaičiams šis mokslas buvo sunkiausiai įkandamas. Be to, reikia neužmiršti, kad buvo keliami labai aukšti reikalavimai. Daug mokinių į kitą klasę persirisdavo tik padirbėję per vasarą ir rudenį išlaikę papildomą egzaminą. Dalis, neįveikusi jo, likdavo antriems metams kartoti kursą. Pavyzdžiui, iš 29 mokinių, kartu su Andriekumi besimokiusių trečioje klasėje, ketvirtoje liko 18. Du buvo naujai priimti. Tadas Pliateris pradėjo mokytis tik nuo trečio trimestro (LCVA, f. 21). Su aštuoniolika senbuvų ir auklėtoju Justinu Vaičiaičiu Kazys yra įsiamžinęs 1932 m. rugsėjo 25 d. darytoje nuotraukoje prie paminklo, skirto Vytauto Didžiojo 500-osioms mirties metinėms pažymėti (Šverebas 1997b, 248). Palyginus Andriekaus pažymius su kitų klasės draugų įvertinimais, galima teigti, kad jis buvo stropus ir tvirtas mokinys, neturėjęs jokių problemų dėl mokslų.

Išlikęs, kad ir apiplėšytas, su krentančiais lapais, Liudviko Dapkus⁸ palinkėjimų sąsiuvinis baigiant mokyklą yra ne tik svarbus pirminis šaltinis, rodantis tų laikų mokinių tradicijas, bet ir Andriekaus buvimo Sedoje liudytojas. Dabar sąsiuvinyje yra 28 palinkėjimai. Juos įrašė ne tik klasės draugai, bet ir mokytojai Bronislava Kopliauskaitė ir Jonas Šukys⁹. Tiksliau, mokytojas labiau piešė nei rašė. Jo yra net du piešiniai. Įrašus palikdavo ne tik klasės draugai, bet ir kiti kartu mokėsi mokiniai. Ne visi palinkėjimai yra tiksliai datuoti, nes kartais nurodomi tik metai, o kiti neužrašė nė jų. Anksčiausiai, t. y. 1932 m. spalio 9 d., yra datuoti Andriekaus ir S. Kasperavičiaus linkėjimai, o vėliausiai J. Šukio – 1933 m. birželio 20 d. Matyt, mokyklos baigimo proga. Daugumą jų yra tų laikų tرافaretiniai ketureiliai arba iš įvairių kūrinių paimtos mintys. Toks yra ir Andriekaus palinkėjimas:

Atminimui – / Jaunystė – tai laikas malonus, gražus / Jaunystė – tai saulė giedrųjų dienų, / Jaunystė – tai sapnas trumputis meilus: / Kuris dingsta beribėję dausų. / Tau linkiu jaunystę praleisti gražiai, / Daug mokslo ir laimės įgyti / Mokyklos, kur mokais, drauges ir draugus, / Bent retkarčiais sau prisiminti. / Moksl. dr. L. Dapkui / Iš moksl. dr. K. Andriekaus / 1932-X-9. Seda (Dapkus 1932–1933, 14).

Palyginimui – dar keli įrašai. Kai kurie yra mažai iškalbūs: „Prisimink klasės / draugę Gytę. / Seda, 1932 m. XI mėn. 24 d.“ (Dapkus 1932–1933, 3). Merginų

⁸ Liudvikas Dapkus gimė 1916 m. Newarke, JAV, 1941 m. buvo išstremtas į Altajaus kraštą, Sov. Sąjungą, kur 1942 m. mirė.

⁹ Jonas Šukys (1906–1987) – rašytojas. Sedos vidurinėje mokytojų 1933–1934 m.

palinkėjimai yra labiau susiję su meile. Pavyzdžiui, „Atminčiai!!! / Žmogui liūdna, širdis skauda. / Taip sunku vienam. / Geistumei išreikšti raudžia. / Geistumei, bet kam? / Mokslo draugui L. Dapkui / Iš mokslo draugės F. Urdangaitės“ (Dapkus 1932–1933, 36); arba „Vyrai turi ypatybę padaryti moterį laimingą, / bet tūkstantį ypatybių – nelaimingą. / Mokslo dr. L. Dapkui. / Nuo mokslo dr. S. Helferaitės. / Seda, 1932 m. spalio mėn. 30 d.“ (Dapkus 1932–1933, 40). Didžiuosiuose Domėnuose gyvenusi Zofija Balčikonytė 1933 m. kovo 16 d. rašė: „Atminimui!!! / Karšta meilė tai ta jėga, / Nuo kurios vargai pabėga. / Kuri vargus duobėn verčia, / Žmones angelais paverčia.“ (Dapkus 1932–1933, 26). Vyrukai labiau akcentuoja atsiveikinimo momentą. „Atminčiai! / Pavasaris jau aušta / greitai bus birželio mėnuo / Ir 16-tą dieną / spausim ranką vienas kitam / ir sakysim „sudiev“ / Draugui Liudvikui – Mečys. / Seda / 1933 m.“ (Dapkus 1932–1933, 5); arba „Kaip linksma, malonu gyventi, / dirbti išvien, bet sunku apleisti / viens kitą ir žodį ištarti – sudiev!!! / ilgai atminčiai / moksl. dr. L. Dapkui / iš moksl. dr. J. Petrut[čio]: / Seda / 21/X-32 m.“ (Dapkus 1932–1933, 13). Nors palinkėjimai nėra originalūs, bet jų pasirinkimas rodo rašiusiojo požiūrį, jam patinkančias mintis. Andriekus, skirtingai nei kiti, klasės draugui linki mokslo, nes, matyt, tai jam aktualiausia.

Sasiulytė prisiminė dar vieną istoriją, kuri patvirtina, kad skurdas buvo nuolatinis Andriekaus palydovas Sedoje:

Visi nuomininkai po savaitgalio parsinešdavo iš namų maisto, iš kurio Jasmontienė ir ruošė jiems valgį. Kaziukas pareidavo tuščias, nes tėvai neturėdavo ką jam įdėti. Jasmontienė kartais ir supykėdavo, kad nieko neatsineša. Kiek ji galinti jam maistą ruošti iš savo [produktų]. Tada dukra Norvaišienė, nematant mamai, Kaziukui įsprausdavo į delną litą ir sakėdavo, kad jis prie maisto prisidės pinigais. Seserys, Fiksienė ir Norvaišienė, jį ir į vienuolyną išvežė (Stasiulytė 2019).

Suprantama, kad Jasmontienė, gavusi pinigų, nurimdavo, užsimiršdavo ir vėl iš savų atsargų maitindavo Andriekų. Jis neužmiršo jų geraširdiškumo. 1971 m. balandžio 27 d. jo rašytas laiškas pas brolių Petrą JAV besisvečiuojančiai Norvaišienei tai patvirtina:

Brangioji Cecilija, / Labai įdomu buvo išgirsti iš kun. Totoraičio, / kad Jūs esate atvykusi į Newarką. Tai jis man / atsitiktinai priminė vakar, suteikdamas daug / džiaugsmo. // Jau beveik 40 metų, kai Jūsų nesu matęs. Betgi / daug esu apie Jus galvojęs ir dėkojęs Dievui, / kad buvo lemta šiame gyvenime Jus susi- / tikti. Be Jūsų pagalbos vargu būčiau – kas šiandien esu. Tai aš giliausiai įvertinu ir / visuo- met meldžiuosi už Jus ir Jūsų motinėlą Marcijoną (Andriekus 1971).

Ir dar priduria, kad norėtų su ja susitikti ir prašo paskambinti ar bent atsiųsti savo telefono numerį, kad galėtų susitarti dėl konkretaus laiko, nes turi daug neatidėliotinių darbų. Laišką užbaigia sėkmės palinkėjimu Amerikoje ir pasirašo: „Jūsų / Kaziukas (kun. / Leonardas Andriekus, / O. F. M.)“ (Andriekus 1971). Sedoje vartota mažybinė vardo forma buvo neatsitiktinė. Nors Andriekus, kai pradėjo mokytis vidurinėje, jau buvo perkopęs septynioliktuosius, bet buvo smulkus ir mažas. Jo ūgis mokinio kortelėje pirmais mokslo metais įrašytas 160 cm. Per ne visus metus jis nepakito, šoktelėjo tik svoris. Nuo 53,1 kg įstojus į trečią klasę, iki 56,5 kg ją baigiant (LCVAa, 14). Bet amžius darė savo. Jo nedomino jaunesnių klasės draugų žaidimai ir šėliojimai. Užtildė gyvenęs Vaclovas Kocys, pažinojęs daugelį tuometės mokyklos mokinių, niekaip negalėjo prisiminti Andriekaus. Tik parodžius jo nuotrauką, esančią ant mokyklos baigimo pažymėjimo, paaiškino:

Tai Pilkis, taip jį vadindavome. Vardo ir pavardės net nežinojau. Gyveno pas Piksienę ar Jasmontienę. Visą laiką vaikščiojo pilkais milais apsirengęs, todėl ir buvo mums Pilkis. Jo tokios geros, šiltos akys. Nesumaišysi. Dažnai jį matydavau vieną stovintį ant tilto. Su mumis jis nežaidė. Matyt, iš neturtingų buvo. Mes irgi biednai gyvenom, bet atrodėm geriau. Daugelis, atvykusių į Sedą mokytis, atrodė skurdžiai, bet Pilkis – ypač (Kocys 1995).

Brolis Bronislovas Kocius¹⁰ dar pridūrė, kad puošnumu iš visų išsiskyrė broliai Mačerniai. Jie atrodė kaip tikri miestiečiai (Kocius 1995).

Matyt, neatsitiktinai ir Andriekaus kūryboje, prisimenant Sedą, suskamba tilto, Varduvos ir šalia jų stovinčios Šv. Jono Nepomuko koplytėlės motyvai. Apie 1993 m. sukurtame eilėraštyje „Pavasaris prie Varduvos“ jis rašo: „Varduvos pakrantėj, šiapus tilto / Man pažįstamas kiekvienas medis, / Ir, atleiskite, baigiu pražilti, / O tokių pavasarių nesu dar matęs – / Kaip anie ant Varduvos krantų / Ir prie Švento Jono koplytėlės.“ Poetas su kiekvienu posmu, vis giliau grimzdamas į praeitį, prisimena ir kitus praeities dalykus: „Miela bus senelį uošį apkabinti, / Su vaiduokliais broliškai išsibučiuot / Ir palaukt, kol dailininkas Dabužinskis, / Piešti koplytėlės atvažiuos.“ (Andriekus 1993) Dailininko M. Dabužinskio rinkinyje „Senoji Lietuva“ yra piešinių, kuriuose pavaizduotas buvęs Sedos valsčiaus grūdų sandėlis, vadinamas magazinu, Turgaus aikštė su žymiaisiais „kromais“¹¹ ir Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios fragmentas. Juos dailininkas piešė 1933 m., kai būsimasis poetas mokėsi Sedos vidurinėje mokykloje. Iš JAV į Lietuvą parvežtame „Senosios Lietuvos“ rinkinyje nėra Šv. Jono

¹⁰ Dokumentuose brolių pavardės rašytos skirtingai.

¹¹ Taip buvo vadinamas iš 28-ių parduotuvėlių kompleksas, jungęs du korpusus su vidiniu kiemu, puoštu kolonomis.

Nepomuko bažnyčios vaizdo (LIMIS 2020). Gal Andriekui atrodė, kad dailininkas piešė bažnytėlę, o realybėje – grūdų sandėlį, kuris stovi šalia jos. „Magazinas“ tapytas nuo mokyklos pusės. Šv. Jono Nepomuko bažnyčia tuo metu veikė kaip mokinių koplyčia, tai galėjo turėti įtakos eilėraštyje ją įvardijant koplytėle. Stasiulytė prisiminė ir prie Jasmontų sodybos vartelių augusį storą uosį, kurį nupjovė žentas Stanislovas Norvaišas. Jis nurėžęs ir dviejų sūnų išvykimo į JAV prisiminimą – tėvo Antano Jasmonto pasodintus du klevus. Neaišku, ar Užtiltėje dvejus mokslo metus pragyvenęs Andriekus žinojo, kad 1855 m. trumpą laiką Sedoje raštininkavęs būsimo vyskupas ir „Anykščių šilelio“ autorius Antanas Baranauskas vaikščiojo tais pačiais takais. Jis pats pažymi, kad, melsdamasis Šv. Jono Nepomuko bažnytėlėje, vėl atgavęs dvasinę ramybę ir susižavėjęs jį supančios gamtos grožiu (Baranauskas 1970a, 81), lenkiškai sueiliavęs „Pavasario vakarą Varduvos pakrantėje“ (Baranauskas 1970b, 252).

Pats Andriekus yra užsiminęs, kad jis Sedoje prikalbino Mačernį, su kuriuo kartu mokėsi dvejus metus, stoti į ateitinių kuopelę (Pakalniškis 1993, 107). Apie aktyvią būsimo kunigo veiklą katalikiškose jaunimo organizacijose užuominų yra ir tų metų spaudoje. 1933 m. liepos 9 d. „Žemaičių prieteliuje“ minima, kaip Sedos „Pavasario“ mergaičių ir vyrų kuopos birželio 18 d. pažymėjo savo globėjo šv. Aloyzo šventę. Ji prasidėjo 9 val. Šv. Mišiomis su giesmėmis jaunimui ir bendra Komunija. Tam skirtą pamokslą pasakė kun. J.[onas] Vėlūtis. Paskui organizuotai buvo dalyvauta sumoje. Po jos buvo surengta eiseną į Varduvos salelę, kur vyko iškilmingas posėdis. Labai gražią paskaitą „Jaunimo rūpesčiai“ perskaitė klierikas F.[eliksas] Gureckis, o po jo K. Andriekus – „Jaunuolis idealistas“. Po paskaitų nauji nariai iškilmingai prisiekė savo idealams. Pasibaigus susirinkimui, buvo sugrįžta į bažnyčią, kur kanauninkas M.[otiejus] Vėlūtis atskaitė maldą, pasižadant Švč. Jėzaus širdžiai, ir palaimino Švč. Sakramentu. (Šventės dalyvis 1933, 6). Šiose iškilmėse Andriekus dalyvavo jau po mokyklos baigimo, tai buvo savotiškas jo atsiveikinimas su Seda. Jį sediškės seserys Norvaišienė ir Fiksienė išvežė į Kretingos pranciškonų vienuolyną. Kelionės metu, riedant pakalniui, arklys apvertė vežimą, ir Fiksienė nuo smūgio neteko sąmonės. Andriekus, nubėgęs prie pakalnėje buvusio šaltinėlio, pasėmęs į savo klumpę, parnešė vandens ir užpylė netekusiajai sąmonės. Kai ji atsigavo, visi tai palaikė pranašišku ženklu, kad viskas būsia gerai. Andriekus buvo priimtas į vienuolyną ir tęsė mokslus naujai pastatytuose pranciškonų gimnazijos rūmuose. Deja, seserys dar buvo priverstos grįžti į Kretingą, nes Andriekienė supyko, ko jos į vienuolyną atidavė jo pagalpę, kai kiti vaikai neturį kur galvos priglausti. Broliai pranciškonai ją grąžino, bet su Andriekumi susitikti neleido. Buvo paaiškinta, kad tik iš sodo bus galima pamatyti, kai jis nurodytą valandą išeis į balkoną mels-tis. Norvaišienė su juo susitiks tik JAV, praėjus 37-eriems metams. Suprantama,

Povilas Jurkus. Nuotr. iš LCVA, f. 788, ap. 1, b. 65, l. 62

kodėl jiems neleido susitikti, nes „kandidatai į vienuolius pranciškonus nuolat gyveno bendrabutyje ir laikėsi griežtos dienotvarkės“ (Kuprelis 2017, 112).

Matome, kad Andriekui dėl amžiaus neatitikimo buvo sunku įstoti į vidurinę, bet priimtas atkakliai mokėsi, aktyviai dalyvavo ateitininkų veikloje. Ji sustiprino apsisprendimą tapti dvasininku. Sediškiai nemažai prisidėjo, kad jo pašaukimas taptų realybe. Simboliška, kad, atvykęs aplankyti brangių jaunystės vietų, į kurias sugrįžo ir eilėraščio posmais, Sedos Švč. Margelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia padovanojo taurę. Gal, prisimindamas Sedos laikus, Andriekus 1950 m. į JAV pakvietė Jurkų.

Povilas Jurkus

Rašytojas, žurnalistas, redaktorius, meno kritikas, dailininkas ir kultūros darbuotojas Povilas Jurkus (1916–2004), išėivijoje perėmęs lotyniškąją savo vardo formą ir tapęs Pauliumi, gimė 1916 m. liepos 29 d. Šašaičių k., Alsėdžių vlsč., Telšių apskr. Kaimas dabar įeina į Žemaičių Kalvarijos miestelio teritoriją. Šašaičiai yra už 11 kilometrų nuo Sedos. 1928 m. Jurkus, baigęs Žemaičių Kalvarijos pradinę mokyklą, norėdamas sutaupyti pinigų, bandė praleisti pirmą klasę, todėl stojamuosius egzaminus laikė į Sedos valdžios vidurinės mokyklos antrą klasę. Neišlaikius vokiečių kalbos ir aritmetikos egzaminų, buvo priimtas į pirmą klasę (LCVAg, 10).

Iš 1929 m. rugpjūčio 16 d. Sedos valsčiaus valdybos išrašytos pažymos Onai Jurkienei dėl jos sūnaus Povilo atleidimo nuo mokesčio už mokslą sužinome apie jo šeimą. Prašančioji yra 66 metų amžiaus našlė iš Šašaičių k., kur turi 3 ha žemės ir gyvena neturtingai. Šeimą sudaro sūnūs – Danielius, turintis 23 m. amžiaus, ir Povilas – 12 m. Už beraštę O. Jurkienę pasirašė M. Jurkienė (LCVAh, 27). Povilo tėvo pagrindinis pajamų šaltinis buvo ne žemės ūkis, o kalvystė. Jam mirus, šeimos materialinė padėtis tapo sunki. Sūnus visą laiką buvo atleidžiamas nuo mokesčio už mokslą. Tik pirmą pusmetį ne nuo viso, o nuo pusės, todėl teko sumokėti 18,75 litų (LCVAi, 9). Lietuvos valstybė stengėsi skatinti mokslo siekti gabesnius vaikus, todėl pradžioje nuo šio mokesčio atleisdavo 10 proc., o nuo 1925 m. rudens – 15 proc. pažangiausių ir neturtingai gyvenančių mokinių (LCVAj, 48). Jurkus buvo geriausias klasės mokinys. Tik iš lietuvių kalbos pirmus trejus metus turėjo trejetus, o pirmais mokslo metais trečią trimestrą dar užkliuvo ir muzika. Ketvirtą klasę baigė be trejetų, turėdamas 4,62 bendrą pažymių vidurkį. Per baigiamuosius egzaminus pažymį nuo ketverto iki penketo pasikėlė iš gamtos mokslo. Į pažymėjimą dar buvo įrašyti antroje klasėje eitu dailyraščio ir darbelių pažymiai. Pirmas mokymosi dalykas įvertintas ketvertu, o antras – penketu. Mokyklą baigė 4,64 pažangumo vidurkiu (LCVAb, 62). Pagal tų laikų reikalavimus, tai labai aukšti rodikliai. Jurkus jau pirmoje klasėje patyrė, kad su mokytojais juokauti negalima. Pirmame trimestre iš muzikos turėjo penketą, antrame – ketvertą, trečiame gavo trejetą, ir metinis buvo išvestas taip pat trejetas (LCVAk).

Dokumentų kalba yra sausa, retai suteikianti žinių apie žmogaus vidinę būseną. Kraštotyriminko Konstantino Bružo, ilgą laiką gyvenusio greta rašytojo gimtinės, dėka buvo išsaugoti Jurkaus dienoraščiai. Jie apima ir jo mokymosi Sedos vidurinėje mokykloje laikotarpį. Tai svarbus pirminis šaltinis, padedąs ne tik geriau suprasti būsimą rašytoją, bet ir atskleidžias tų laikų dvasią, mokyklos veiklą ir mokinių gyvenimą. Iš dienoraščio aišku, kad dvylikamečiui pradėti savarankišką gyvenimą nebuvo lengva, nors jis Sedoje sutiko ne vieną kraštiečių, su kuriuo kartu mokėsi Žemaičių Kalvarijoje. Su Vaclovu Gorainiu ir Mečislovu Lakačiausku kartu nuomojo kambarį (Lakačiauskas 1994), bet net ketvirtoje klasėje jam vis dar buvo sunku po atostogų atsisveikinti su mama ir gimtine.

1932 m. balandžio 4 d., po Šv. Velykų atostogų, Jurkus rašo:

Miegas jau nebesaldus. Rūpi jau apie Sedą. Pabudau. Mamytė sako: „Kelk, vaikeli, skubėk į Sedelę prie darbo. Jau pasibaigė valiūkavimo laikas. Eik prie darbo su kilnia širdim, meldamas Aukščiausio palaimos. Kelk!“

Nors mama dar ir vaišino kiaušiniais, bet jie jau buvo ne tokie gardūs. Su ja negalėjo džiaugsmingai atsiveikinti paspausdamas ranką ir pabučiuodamas, nes mama buvo išsimuilijusį. Tai dar labiau pagilino liūdesį:

Taip liūdna pasidarė man einant iš „Švento miesto“ į užiančias audras, kovoti su jomis. Ašaros byrėjo per skruostus, gerai kelio nemačiau. Retkarčiais pažvelgdavau į „Baltąsias gulbes“ – bokštus ir kalbėjau liūdnei sudiev. Žingsniai tankiai mynė. Visus pralenkiau: ir važiuotus, ir pėsčius. Be atsikvėpimo spyriausi pirmyn. Išvydau pagaliau ir Sedą. Ji buvo tokia nemaloni, kame rasi, kaip savo gimtinė (Jurkus 1932b, 40).

Iš besikartojančių panašių įrašų galima suprasti, kad jis dar ir ketvirtoje klasėje nebuvo visiškai pritaipęs prie kitų mokinių. Praėjus dešimčiai dienų po atostogų, užsimena, kad nuėjęs į mokyklą pamatė, kaip visi mokiniai žaidžia: „Aš vaikštinėjau po kiemą, nes manęs niekas nepriėmė žaisti“ (Jurkus 1932b, 54). Kai buvo pastatyti gigantai, t. y. kelios sūpynės, besisukančios ant vieno stiebo, vėl aišku, kad čia jis nebuvo lyderis: „Aš nesiveržiau, nes žinojau, kad negausiu“ (Jurkus 1932b, 56). Kai savaitgaliais kambario draugai išeidavo pėsčiomis namo, jis eidavo pasivaikščioti. Balandžio 16 d. po pamokų liko tik su Vaciu, tai nusprendė eiti pasivaikščioti. Pasuko Kalvarijos keliu ir nuėjo porą kilometrų į priekį ir grįžo atgal, svajodamas apie savo kuriamą scenos vaidelį-komediją „Krizio metai“ (Jurkus 1932b, 61). Dažnai eidavo ant tilto, kuris buvo ne tik mokinių rinkimosi, išdaigų, bet ir pasvajojimų vieta. „Nueinu ant tilto, beateinąs Mickus su Grušu. Jie vieną sykį iššovė ir aš parėjau namo“ (Jurkus 1932b, 48); „Stovėjau ant tilto ir žiūrėjau į bėgančias Varduvos vilnis. Man prisiminė Kalvarija ir Varduvos potvyniai. Kad[a] mudu su broliu ėjome pažiūrėti Varduvos potvynio“ (Jurkus 1932b, 49). Lakačiauskas sukonkretino, kokius žaidimus žaisdavo ant tilto: „Bėgiodavome tilto balkiais šonuose, lįsdavome balkiais po tiltu, šuoliuodavome apsauginiais stulpeliais pagal upę“ (Lakačiauskas 1994). Dažniausiai ant tilto eidavo iki pamokų, pertraukų metu, laukdami visuomeninių paskaitų, repeticijų ar spektaklių. Iš dienoraščio suprantame, kad mokyklos kieme laisvalaikio mėtė į krepšį, žaidė kvadratą, futbolą, „Kalėjimą“, „Muštuką“, „Vokietį“. Neaišku, ar „Muštukas“ ir „Vokietis“ nėra tas pats žaidimas, tik skirtingose vietose kitaip įvardytas. Namuose dažniausiai lošdavo kortomis „Tūkstantį“, „Vienas plius“, lipdavo į „Dangų“. Tikriausiai tai žaidimas kauliukais. Atrodytų, kad Jurkus niekuo nesiskyrė iš kitų mokinių, gal buvo kiek jautresnis, mėgo pasvajoti, bet dar ir baigiamojoje klasėje išlenda užuominų, kad taip nebuvo: „Draugužiai man atrodė geri. Jau ta mūro siena buvo išgriuvus, kurią buvo pastatę jie mano širdyje“ (Jurkus 1932b, 41). Net būdamas tarp žmonių kartais jausdavosi vienišas. Dažnai pirmadieniais eidavo į turgų, tikėdamasis jame sutikti pažįstamų

kalvariškių. Pamatęs Kazį Vaitkų, kuris pas juos gyveno, bet po vedybų išsikėlė, susigraudinęs puolė slėptis minioje. Grįžęs, pasiėmęs „Ateitį“¹², nuėjęs į alėją ir ją skaitęs. Tada, gražinęs mokytojui Vaičiaičiui, džiaugėsi, kad iš jo dar gavęs paskaityti „Literatūros teoriją“ (Jurkus 1932b, 62–63). Vakarais daug skaitydavo: „Po vakarienės dar vienas „Dangus“ ir einam gulti. Atsigulęs tuoj neužmigsi, dar gerokai skaitėm knygas, ypač Mečys“ (Jurkus 1932b, 47). Gaila, kad retai nurodo pavadinimus knygų, kurias skaitė. Aišku, kad 1931 m. rudenį skaitė [Juzefo Ignaco Kraševskio] „Vitolio raudą“ (Jurkus 1931a, 10). Knygas imdavo ne tik iš mokyklos, bet ir iš miestelio bibliotekos. Jis kartu su kitais jaudinosi, kai, katalikams susiėmus dėl Vytauto paminklo kryžiaus su jaunalietuviais (Šverebas 1997, 255), kuriems priklausė knygynas, kunigas uždraudė iš ten skaityti knygas (Jurkus 1931b, 4). Knygų parsitempdavo ir iš auklėtojo [Vincio] Plaušinaičio. Pats mini, kaip, nunešęs jam parodyti nupieštą skelbimą, skirtą Vytauto Didžiojo paminklo atidengimo iškilmėms, rinkosi iš jo bibliotekos knygas. Povilui pavyko pačiuoti [Giovanni Boccaccio] „Dekamerono“ I dalį, o kitos knygos, gulėjusios prie lovos, mokytojas neleidęs imti (Jurkus 1931b, 8). Auklėtojas jam atnešdavo paskaityti ir „Skautų aidą“¹³ (Jurkus 1932b, 3). Povilas buvo mokykloje įkurtos skilties vadas (Šverebas 1997, 234).

Dažnai nusiramino ieškodavo gamtos prieglobstyje. Tada traukdavo prie upės: „Nuėjau ant tilto pažiūrėti į nuliūdusias Varduvos bangas“ (Jurkus 1932b, 65); „Nuėjau ant Varduvos kranto pasidžiaugti jos vandenimis“ (Jurkus 1932b, 50). Dažnai ir pats kurdavo eiles. Dienoraščiuose pilna eilėraščių pavadinimų, užuominų apie kūrybinius apmąstymus. Pavyzdžiui, 1932 m. kovo 29 d. pamini: „Sugalvojau kelis punktelius“ (Jurkus 1932b, 30), o balandžio 10 d. rašo: „Aš galvojau apie veikalėlį „Krizio metai“, kur[i] norėjau rašyti. Galų gale pavyko truputį suburti mintis į būrį“ (Jurkus 1932b, 50). Eilėraščiams turėjo atskirą sąsiuvinį, nes mini, kad „perrašinėjau anksčiau sukurtas eilutes“ (Jurkus 1932b, 60).

Kita kūrybinė sritis buvo piešimas. Jis piešdavo visokius skelbimus, sveikinius. Pavyzdžiui, balandžio 4 d. kūrė atviruką, skirtą auklėtojo vardadieniui: „Pradėjau paišyti, kas papuolė. Dirbau iki vėlaus vakaro“ (Jurkus 1932b, 41). Paskui jau artėjo ir lietuvių kalbos mokytojo Vaičiaičio vardadienis. Juo susirūpino balandžio 11 d., pabrėždamas, kad „pradėjau paišyti sveikinimą savo brangiajam mokytojui“ (Jurkus 1932b, 51). Vakare darbo apžiūrėti į namus buvo atėjęs Plaušinaitis, kuris ne tik sveikinimui parašė žodžius, bet ir peržiūrėjo jo albumą. Tikriausiai piešinių, nes dienoraštyje yra minimas ir piešimas be užsakymų ar nurodymų: „Vakare paišiau išsijuosęs, sušilęs“ (Jurkus 1932b, 51). Balandį tikrai

¹² Nuo 1913 m. Lietuvos katalikų šviesuomenės leistas žurnalas.

¹³ 1923–1940 m. Lietuvos skautų sąjungos leistas laikraštis.

netrūko vardadienių. Jau devynioliktą buvo prašomas parodyti sveikinimą direktoriui [Jurgiui Košiui], nes artėjo Jurginės. Jurkus net atskleidžia, ką jam tapė: „Truputį pavarčiau pendzeliuką rankoje ir padiegiau ant balto popieriaus kelias raudonas rožes“ (Jurkus 1932b, 65). Sveikinimą apžiūrėjęs mokytojas Kazimieras Olšauskas nurodė, ką reikia koreguoti. Lakačiausko teigimu, Povilas kurdavęs ir scenografijas spektakliams. Suprantama, kad svariausias jo darbas buvo paminklo, skirto kunigaikščio Vytauto Didžiojo 500-ųjų mirties metinių paminėjimui, meninis apipavidalinimas. Ant nušlifotos jos dalies meistras Povilas Bielskis pagal Jurkaus piešinį iškalė Vytauto ženklą, o pats Jurkus apatinėje paminklo dalyje ant cemento įrašė: „Visi lietuviai, dirbkime išvien!“ – ir sukūrė jo apipavidalinimą (Šverebas 1994, 255), kurio reljefas po restauracijos yra pažemintas ir praradęs dalį Jurkaus suteiktos išraiškos.

Ne vienoje dienoraščio vietoje ketvirtoje klasėje šmėkšteli Jadzės vardas: „Ir aš gavau išsukti [su gigantais] Jadžę. Ji krykštė kaip mažas vaikas“ (Jurkus 1932b, 55); „Mergaitės irgi gerai važiavo, ypač Jadžė“ (Jurkus 1932b, 61); „Jau mokykloje baigė važinėti su gigantais. Jadžė sėdėjo ant akmens iš nuovargio“ (Jurkus 1932b, 61). Yra net dialogas su ja: „Pamačiau darželyje Jadžę ir dar kelis mokinius. Tie mokiniai pabėgo ir aš palikau vienas. Truputį pasikalbėjom ir pasakęs „Gardaus apetito“ (nes ji ėjo vakarieniatuti) pradėjau eiti. Išgirdau jos laibą balselį atsakant: „Dėkui! Labanakti!“ (Jurkus 1932b, 67). Nekyla abejonų, kad ji buvo Butkevičiūtė, nes vienoje vietoje, kai visi prieš pamokas laukė, kada bus atidaryti gigantai, pažymi: „Pagaliau atėjo ir Butkevičiūtė Jadžė ir atnešė raktuką“ (Jurkus 1932b, 62). Mokinių sąrašuose ji įvardijama Jadvyga. Net mokydamasis Telšių valstybinėje vyskupo Motiejaus Valančiaus gimnazijos pirmoje klasėje, ją vis dar prisiminė, apibendrindamas 1932 metus: „Kur tavo svajonės apie Jadžę, kurią buvai, kaip saldžią gėlelę, pamilęs, ir dabar dar nori pamatyti, kad ta meilė užgautų dar buvusias meilės stygas“ (Jurkus 1932c) [Lapai nenumeruoti]. Galima drąsiai teigti, kad mokantis Sedoje jį aplankė ir pirmoji platoniška meilė.

Iš Jurkaus dienoraščio susidaro vaizdas, kad jis buvo jautrus, svajingas ir gan vienišas. Buvę tų laikų Sedos valdžios vidurinės mokyklos mokiniai jį prisimena kitoki. Lakačiauskui jis buvęs „labai draugiškas, visų mėgstamas. <...> Mėgom ir mylėjom jį dėl gero būdo. Būdamas pirmūnu, nerietė nosies“ (Lakačiauskas 1994). Vieneriais metais aukštesnėje klasėje mokėsis Justinas Beržanskis jį apibūdina kaip labai gabų, neišpuikusį ir visur tikusį: „Ir vaidino, ir sportavo, o aš per spektaklius tik rūbininku buvau“ (Šverebas 1995, 11).

Ne tik atleidimo nuo mokesčio už mokslą pažymos, bet ir įrašai dienoraštyje rodo, kad su pinigais jam nebuvo lengva. Pavyzdžiui, 1932 m. kovo 14 d. rašo:

Geografija. Visą pamoką praklausinėjo. Ilgoji pertrauka. Tuoju prie kooperatyvo pradėjo grūstis mokinių minia. Aš pažiūrėjau su skausmu į juos. Jie valgo, o aš ne. Bet čia prisiminiau mamytę. Ką ji beveikia?.. Palipau ant scenos ir užėjęs už sienos pradėjau poteriauti, kad sektųsi man mokslas, už mamytės sveikatėlę prie Angelo Sargo ir kad duotų gražų orą Dievulėlis. Taip praėjo visa pertrauka. Fizika. Praėjo paprastai. Istorija. Paprastai (Jurkus 1932b, 17).

Tiesa, jo skurdas neprilygo Andriekaus, nes mama visada turėdavo ką įdėti. Be to, gaudavo ir pinigų už skelbimų rašymą bei apipavidalinimą. Tam pirkosi net geresnius dažus (Lakačiauskas 1994). Be to, ir pats dienoraštyje pamini: „už skelbimų paišymą gavau 3 litus“ (Jurkus 1931b, 31). Atrodo, šioje srityje galėjo turėti ir konkurentą, nes tai darė ir Baras (Jurkus 1931b, 5). Povilas gal net turėjo mokinių, nes mini, kad mokytojas Plaušinitis liepė apsiimti mokyti Bubliauską (Jurkus 1931b, 3).

Andriekus neprisimena, kad mokantis Sedoje būtų kas rašęs eilėraščius (Pakalniškis 1993, 110). Jau mūsų pateikta medžiaga leidžia teigti, kad Jurkus tikrai juos kūrė. Suprantama, kad dienoraštyje dažniausiai užrašydavo tik jų pavadinimus, nes eilėraščiams turėjo atskirus sąsiuvinius – juodraštį ir švarraštį. Lakačiauskas taip pat patvirtino, kad Jurkus rašydavęs, bet niekam jų nerodydavęs (Lakačiauskas 1994). Matyt, nepasitikėjo draugais, nes dienoraštyje yra aiškiai nurodyta, kam juos duodavęs skaityti: „Per pertrauką aš savo poeziją įdaviau mok. Vaičiaičiui“ (Jurkus 1931b, 6), Eilėraščių turėjo būti jau nemažai, nes po vieno perrašinėjimo užsimena, kad „jų susirinko geras būrys“ (Jurkus 1932b, 8). Tą patvirtina ir eilučių, kaip jas dažniausiai pats įvardydavo, vos ne kas dieną įrašyti nauji pavadinimai. Ypač jais išsiskiria dienoraštis, apimantis 1931 m. spalio 28 d. – 1932 m. gruodžio 28 d. Tai gali būti jo kūrybinio kelio pradžios zenitinis taškas, nes vėliau aistra eilėms kiek sumažėja. Pirmas dienoraščio tomas pradėtas rašyti nuo 1931 m. rugsėjo 1 d. Jis taip pat rodo norą kurti. Pavyzdžiui, rugsėjo 29 d. užsimena: „Manyje buvo kilęs ūpas tik rašyti ir rašyti. Tuoju griebiau plunksną į ranką ir pradėjau rašyti savo draugui V. eiliuotą laišką. Rašiau, rašiau, akys pavargo“ (Jurkus 1931a, 11). Jis mini, kad, patikrinus dienoraščius, geriausiu pripažintas [Emilijos] Paulauskaitės (Ten pat, 12). Lakačiauskas manė, kad dienoraščius rašyti liepė klasės auklėtojas Plaušinitis. Jis taip pat prisiminė, kad juos tikrindavo, o rašydavę vienas nuo kito slėpdamiesi. Jurkaus dienoraštyje yra įrašas: „Skč. [skaičiau] 1932 IV 23 d. Rašyk ir toliau / VJ.“ (Jurkus 1932b, 67). Tokie inicialai buvo tik lietuvių kalbos mokytojo Vaičiaičio. Jurkaus dienoraštis pilnas gramatikos ir korektūros klaidų, bet mokytojas jų netaisė. Matyt, jam svarbiausia buvo, kad mokiniai rašytų. Taip skatino jų kūrybingumą ir savianalizę. Tikriausiai jis Povilą ir paskatino kurti, net davė skaityti „Literatūros teoriją“. Su tokia mano prielaida nenorėjo sutikti Lakačiauskas: „Pirmoje klasėje

mokė Žukauskaitė¹⁴. Griežta buvo. Po to Vaičaitis. Mokė, pats nemokėdamas, nes, nuvažiavus į Telšius [mokyti į gimnaziją], iš pirmo kontrolinio abu su Jurkumi gavome po vienetą. Už tris gramatines klaidas rašydavo dvejetą. Aš padariau dvylika“ (Lakačiauskas 1994). Tų laikų dienoraštyje ir Povilas mini savo vienetus ir dvejetus, kuriuos gavęs iš lietuvių kalbos; eidavo į katedrą melstis prie stebuklingo šv. Antano paveikslo, prašydamas jo užtarimo. Lakačiauskas neatlaikė įtampos ir po pusmečio mokslus metė. Atrodytų, kad tai galėjo lemti tokią respondento nuostatą, bet dokumentai patvirtina, kad jis yra teisus. 1931 m. gegužės 23 d. Sedos mokyklą vizitavęs vidurinių mokyklų inspektorius nurodo, kad trečioje ir ketvirtoje klasėse, kur lietuvių kalbą mokė Vaičaitis, padėtis esanti negera: „Mokiniai, kituose dalykuose parodę lavumo, iš lietuvių kalbos žinių turi per mažą, skaitytose knygose nesusigauja, rašomieji darbai tiek turinio, tiek formos atžvilgiais menkučiai, tiems darbams mokiniai neparuošiami – klaidų dirba galybes“ (LCVAI, 14). Trečioje klasėje tais metais mokinių buvo nedaug – vienuolika (LCVAm, 1–2). Iš Vaičičio biografijos suprantame, kad jis Lietuvos universitete buvo baigęs penkis semestrus. Nuo 1927 m. dirbo Kupiškio vidurinėje, kur mokė lotynų kalbos, o 1930 m. buvo atleistas. Rugsėjo 30 d. pradėjo dirbti Sedoje. 1932 m. rugsėjo 20 d., jau sulaukęs 28 metų, buvo paimtas į Lietuvos kariuomenę (LCVAI, 6–7). Viktoras Bubliauskas manė, kad eilėraščius gal rašė mokytojas Plaušinitis. Jis manė, kad šis mokytojas taip pat galėjęs skatinti kurti. Jurkaus užuomina, kad žodžius sveikinimui parašė auklėtojas, tam neprieštarautų.

Vietos, kuriose gyventa iškilių asmenybių, tampa svarbios. Jurkaus mokinio asmens kortelėje įrašyta, kad jis gyvena Kalvarių gatvėje 9b (LCVAn, 214). Lakačiauskas patvirtino, kad gal kiek daugiau nei mėnesį jie gyvenę atskirai, o vėliau apsigyvenę pas Marcelę Markauskienę. Vėliau persikėlę pas mokyklos sargą [Antaną] Rakauską. Pats Povilas, mokydamasis ketvirtoje klasėje, savo dienoraštyje yra užsiminęs, kad vakare Rakauskas papasakojo įvairių nuotykių (Jurkus 1931a, 11). Per 1932 m. šv. Velykų atostogas gimtinėje, nuėjęs pas Gorainį, kuris gyveno prie Varduvos, išsigąsta: „Ir mane sukratė šiurpulys, kad bent Sedoje mūsų namiukus nenuneštų“ (Jurkus 1932b, 27). Namelis buvo šalia upės, nes rašo, kad balandžio 11 d. pirmą kartą nuėjęs nusiprausti į upę (Jurkus 1932b, 50). Pagal Lakačiausko paaiškinimą ir buvusių sėdiškių pavardes buvo nesunku nustatyti, kur gyveno Jurkus. 1951 m. kai kurių gatvių pavadinimai ir namų numeracija buvo pakeisti, todėl pagal dabartinę situaciją Markauskienės namas būtų Žalioji g. 9, o Rakausko – Kultūros g. 6. Pirmasis namas buvo perstatytas, jį nusipirkus Steponui Majauskui, bet aiškiai matyti senojo namo tūriai,

¹⁴ Julija Marija Žukauskaitė (1906–2002) – būsima Vilniaus universiteto kalbininkė, docentė. Sedoje dirbo 1925–1929 m.

Leonas Vytautas Mačernis. Nuotr. iš LCVA, f. 788, ap. 1, b. 72, l. 66

nes rekonstrukcijos metu naudotos kitos statybinės medžiagos. Rakausko namas remontuotas, jį įsigijus Valauskų šeimai. Jis išlaikęs daugiau autentikos ir yra mažesnis už Markauskienės namą. Abu jie stovi šalia Varduvos.

Nekyla abejonių, kad Sedoje Povilas jau rašė eilėraščius, tapė ir aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje. Čia jį aplankė pirmoji meilė. Miestelyje būsimasis rašytojas paliko nemažai savo buvimo ženklų. Nors inspektorius mokytojo Vaičičio pamokas vertino neigiamai, bet pastarasis buvo svarbus žmogus Jurkaus gyvenime. Vaičaitis tikriausiai įvedė jį į kūrybos pasaulį, vertino eilėraščius, skatino plėsti akiratį, duodavo iš savo bibliotekos skaityti knygų. Povilas jį ne be reikalo įvardija brangiu mokytoju. Jurkaus kūrybingumą galėjo skatinti ir klasės auklėtojas Plaušinitis.

Vytautas Mačernis

Filosofinės poezijos pradininkas Lietuvoje Mačernis (1921–1944), kuris turėjo du vardus – Leonas Vytautas, į Sedą atvyko baigęs Šarnelės pradinę mokyklą. Jam turėjo būti lengviau prisitaikyti naujoje vietoje, nes įstojo, mokėsi ir kartu gyveno su metais vyresniu broliu Vladislovu. Pradžioje jie turėjo net tarnaitę. Broliai neįtardė ir nepritekliaus. Mokslai Vytautui sekėsi gerai, nors į vidurinę buvo priimtas dešimtmetis. Buvo linksmas, mėgo išdaigas. Lemtingu ženklu jam, mokantis Sedoje, buvo liga, nes ketvirtoje klasėje, per baigiamuosius egzaminus, susirgo džiova.

Po paskutinės publikacijos apie Mačernį (Šverebas 2004, 298–314) maniau, kad sunku bus surasti naujų duomenų apie poeto mokymąsi Sedoje. 2018 m. birželio 5 d. Aldona Ruseckaitė buvo atvykusi į Sedos Vytauto Mačernio gimnaziją pristatyti savo knygos „Dūžtančios formos“. Autorė parodė mokinio Vytauto Mačernio dienyno, kai jis lankė Sedos vidurinės mokyklos antrą klasę, viršelio kopiją. Jame buvo nurodyta, kad mokinys gyvena Kalvarijos g. 10. Vėl susidarė galimybė pabandyti nustatyti tikslią vietą, kur tuo metu gyveno būsimasis poetas. Dienyną [dabartinė pažymių knygelė] apžiūrėjęs Maironio lietuvių literatūros muziejuje, rasta ir kitų įdomių faktų.

Bendrų duomenų apie mokinį anketoje ne tik pakartotas adresas, bet ir įvardytas buto šeimininkas. Juo buvo nurodytas Adomas Gurauskas. Grafoje „Verslas“ įrašyta, kad jis yra darbininkas. Su Gurauskų pavarde jau teko susidurti anksčiau, kai aiškinausi Vytauto Kubiliaus užrašytą poeto mamos pasakojimą, kur ji mini, kad, mokydamiesi Sedoje, sūnūs gyveno Ylakių ar Kalvarijos gatvėje pas Juodąją Domicėlę Užtiltyje (Sakalauskas 1994, 62). Vladislovas Kryžauskas prisiminė, kad Užtiltėje gyveno tik Domicėlė Gurauskaitė. Anot pateikėjo, nors ji buvusi tamsi, bet niekas jos taip nevadinęs. Ji namą turėjo Klaipėdos g. 6¹⁵. 1934 m. ar 1935 m. ji namą pardavusi jo uošvei Uršulei Žalgirienei. V. Kryžausko sūnus Kostas pasakojo, kad jo senelė Uršulė buvo ištekėjusi du ar tris kartus. Kosto mama buvo Ona Žalgirytė (1914–1998). Ji dar turėjo brolių Adomą Gurauską. Kostui buvo įdomu, kodėl aš domiuosi jo gimine. Pasakius, kad aiškinuosi, kur Sedoje gyveno būsimasis poetas Mačernis, trumpai užsklendė: „Mama sakė, kad gyveno pas juos. Dar aiškindavo, kad Mačerniai buvo giminė“ (Kryžauskas 2019a). Parapijos metrikų knygos padeda patikslinti šiuos faktus.

Sedos bažnyčios mirimų metrikų knygoje, apimančioje 1897–1907 m., nurodyta, kad 1901 m. rugpjūčio 20 d. Grūstės kaime gimdydama mirė Kazimiera, kilusi iš Danilevičių, Gurauskienė. Ji našliu paliko vyrą Petrą, su kuriuo susilaukė sūnų – Konstantino, Juozapo, Adomo, Zenono ir dukros Domicėlės (LVIAa, 69). Gimimų metrikų knygoje (1883–1889) pavyko surasti du šios šeimos atstovus: 1888 m. vasario 1 d. gimusį Konstantiną (LVIAb, 141) ir 1889 m. kovo 19 d. pasaulį išvydusį Juozapą (LVIAb, 154). Gimimų knygų, apimančių laikotarpį nuo 1889 m. birželio 18 d. iki 1895 m. spalio 9 d., nėra išlikusių. Vėlesnių metų gimimų knygoje (1895–1903) įrašytas tik 1898 m. rugsėjo 7 d. gimęs Kazimieras (LVIAc, 87). Tėvų gyvenamoji vieta nurodyta Grūstės kaimas. Jų santuokos dokumentų nėra išlikusių, bet Sedos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčioje saugoma Priešvedybinių parodymų knyga 1886–1892 m. (SBA, 5). Joje nurodyta, kad 1887 m. vasario 15 d. užsakus padavė P. Gurauskas ir K. Danilevičiūtė. Įdomu, kad tarp trijų liudininkų yra paminėtas Kazimieras Mačernis.

¹⁵ Anksčiau tai buvo Kalvarijos gatvė.

Konstantinas buvo P. ir K. Gurauskų pirmagimis. Grūstės kapinėse, netoli Kryžauskų-Gurauskų kapavičių, palaidota ir Domicėlė Gurauskaitė. Ant paminklo nurodyta, kad ji gimusi 1897 m., o mirusi 1961 m. Arba tai yra ne mums rūpima Domicėlė, arba klaidingai nurodyti jos gimimo metai. A. Gurauskas 1922 m. vasario 19 d. susituokė su Uršule Žalgiriene. Jaunajam buvo 28 m. Jo tėvai buvo Petras ir Kazimiera Donėlaitė. Našlei buvo 34 m. Jos tėvai – Jonas Mačernis ir Viktorija Stančiukaitė. Abu jaunieji buvo iš Sedos miesto (LVIAAd, 86). Išeitų, kad Adomas buvo gimęs 1894 m., o sesuo Domicėlė turėtų būti už jį vyresnė. Buvusi Nijolė Gurauskaitė patvirtino, kad jos tėvas buvo Adomas Mykolas, Adomo, gimęs 1924 m. spalio 24 d. Sedoje, o visa giminė kilusi iš Grūstės kaimo. Senelė gyvenusi už sankryžos Barstyčiai–Ylakai, dešinėje pusėje, pirmame name¹⁶. Ona Petrauskienė prisiminė, kad ten tikrai gyveno Gurauskai, turėję sūnų Adomą. Pokariu Domicėlę pravardžiuodavo Memele su kiaušiais. Gal todėl, kad į Klaipėdą veždavo parduoti kiaušinius? (Petrauskienė 2020). Keistai atrodė, kad dabartiniai senieji Užtilčio gyventojai nežinojo, kur buvo Gurauskų namas. Liudvikas Kryžauskas padėjo išspręsti šią mįslę. Jis paaiškino, kad Gurauskienė, mirus antram vyrui, trečią kartą ištekojo už Kaniausko (Kryžauskas 2019b). Pažinojusieji ją Kaniauskienės gyvenamąją vietą nurodo vieną – Klaipėdos g. 6 (Kryžauskas 2019a; Stasiulytė 2019b). Dabartinė numeracija neatitinka prieškarinės, nes į ją anksčiau buvo įtraukti ir toliau nuo gatvės stovėję namai bei dabartinė Žalioji gatvė. Neaišku, kiek laiko šiame name gyveno būsimasis poetas. Andriekus buvo įsikūręs priešingoje gatvės pusėje, vos ne priešais stovėjusiame name. Jų keliai turėjo dažnai kirstis. Nustačius A. Gurausko mirties ir tikslią namo pardavimo datas, gali paaiškėti naujų detalių. U. Žalgirienė-Gurauskienė-Kaniauskienė buvo Mačernytė, t. y. būsimoji poeto giminaitė. Adomas ir Domicėlė buvo brolis ir sesuo. Jie gyveno tame pačiame name.

Įdomus sutapimas, kad, kol aiškinausi ir nustatinėjau, kas buvo Juodoji Domicėlė, kur ji gyveno, koks jos ryšys su A. Gurausku, kur stovėjo jų namas, 2019 m. gruodžio 19 d. jis sudegė. Simboliška, kad 1944 m. spalio 7 d., kai žuvo poetas, liepsnojo ir Sedos vidurinė mokykla. Mačernio gyvybę Žemaičių Kalvarijoje nutraukė sviedinio, „iššauto kažkur nuo Sedos“ (Mačernis 1970, 10), skeveldra.

Jadvyga Vebeliunas (1917–2009) buvo įsitikinusi, kad poetas gyveno vienoje iš gatvių, besiremiančių į einančią palei ežerą. Pasak jos, toje vietoje gyveno garsus siuvėjas Burba. Jo gyvenamoji vieta buvo dabartinė Ežero g. 6A. Jis pats nuomojosi butą iš Antano Linkio. Mokiniai kartais gyvendavo priešingoje gatvės pusėje, dab. Kaštonų g.¹⁷ ir Ežero g. kampas, Nr. 11/7 name. (Šverebas 2004,

¹⁶ Dabartinė Klaipėdos g. 6.

¹⁷ Anksčiau tai buvo Lietuvių gatvė.

310). Senasis namas anksčiau priklausė Danilevičiams. Gal tai Kazimieros gimnainčiai. Tas namas yra nugriautas, jo vietoje pastatytas naujas. Lygiagrečiai Kaštonų gatvei dar eina dabartinė Žvejų¹⁸ gatvė. Tai būtų namas, pažymėtas Nr. 9/5. Abu minėti namai buvo panašaus dydžio, ilgi, nuleistais stogo galais, centrinėje dalyje turėję didelius kaminus. Juos nesunku buvo sumaišyti. Namas, stovėjęs Žvejų gatvėje, 2017 m. sausio 31 d. stipriai apdegė, dūmuose užduso ir mirė žmogus. Jame dabar niekas negyvena ir jis baigia nugriūti. Ugnies ženklas būtų išskirtinis poetui ir jo reliktais, susijusiems su gyvenimu Sedoje. Dūmų, degimo ir ugnies motyvai ne kartą pranašiskai suskamba ir poeto kūryboje.

Tų laikų dienyne buvo rašomi ne tik įvertinimai ir kas eita per pamoką, bet pateikiama ir daug kitos įdomios informacijos, kurią tikslinga pristatyti.

Iš perskaitytų knygų grafos suprantame, kad vienuolikmetis Vytukas nebuvo didelis knygų graužikas. 1932–1933 m. m. jis rašo, kad perskaitė šias knygas: H. Ibseno „Šmėklos“, V. Krėvės „Senų žmonių Dainavos padavimai“¹⁹, S. Hedinno „Kelionė po Tikaką“, „Motina“²⁰, Maironio raštai, P. Šimkūno „Geografijos chrestomatija“ ir M. Reutt „Lietuvos žygiai“. Matyti, kad jį domino įvairūs paslaptingi ir patriotiniai dalykai. Meilė tėvynei ugdyta ir per dailyrąščio pamokas, parenkant atitinkamus tekstus. Pavyzdžiui, 1931 m. spalio 19 d. rašytas tekstas „Vilnius mūsų sostinė“. Jo darbas buvo įvertintas ketvertu. Gruodžio 20 d. pateikta dar aktualesnė tema „Gražu už tėvynę pavargti...“ Iš jos gavo ketvertą su minusu. Apie Vilnių mokyta ir per vokiečių kalbą. 1933 m. kovo 7 d. iš jos Vytautas gavo ketvertą su pliusu. Įdomu, kad kūno kultūros mokė rašytojas Jonas Šukys. Mačernio visi įvertinimai iš kūno kultūros – penketai. Net nurodyta, kad klasės šeimininkas²¹ Kazimieras Olšauskas gyvena Gedimino g. 10, o jo priėmimo dienos ir valandos mokykloje yra pirmadienis, antradienis, trečiadienis ir šeštadienis. Tik valandos neįrašytos. Gruodžio 5 d. auklėtoją K. Olšauską pakeičia B. Kopliauskaitė. Taip pat išvardyta dešimt vadovėlių, iš kurių bus mokomasi antroje klasėje. Dar įdomesnis skyrius „1932/1933 m. m. ypatingiems įvykiams pažymėti lapas“. Jame yra dvi grafos – data ir turinys. Mačernis jose yra įsirašęs:

1932-IX-1 – Mokslo metus pradėjome pamaldomis. 1932-IX-8 – Mokiniai dalyvavo Tautos šventėje. 1932-X-9 – Buvo mūsų sostinės Vilniaus pagrobimo diena. 1932-IX-30 – mus apleidė lietuvių kalbos mokytojas J. Vaičaitis. 1932-XI-6 – Buvo paminėjimas Vydūnui pagerbti; 1932-XI-19 – Buvo Jono Basanavičiaus paminėjimas. 1932-XI-19 – Buvo Vinco Kudirkos ir Antano Baranausko pamin. 1932-XI-26 – Buvo Simono Daukanto paminėjimas.

¹⁸ Anksčiau tai buvo Kolonijos gatvė.

¹⁹ Vinco Krėvės-Mickevičiaus knyga „Dainavos šalies senų žmonių padavimai“.

²⁰ Gal rusų rašytojo ir publicisto Maksimo Gorkio romanas?

²¹ Tuo laikotarpiu taip buvo vadinamas klasės auklėtojas.

1932-XII-1 – Buvo pono Direktorius sutiktuvės. 1932-XII-2 – Buvo pono Direktorius išleistuvės (MLLM).

Nauju direktoriumi buvo paskirtas istorikas Petras Sūdžius. Jis 1934 m. Sedoje organizavo loteriją, kurios bilietas buvo paties parengta knygutė apie Simoną Daukantą „Vargo pelė“. Surinktais pinigais parėmė S. Daukanto „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“ leidybą (Šverebas 2018, 8–9). Neturint kitų klasės draugų dienynų, daryti platesnių išvadų negalima.

Mačernio klasės draugas Kostas Juknevičius prisiminė, kad Vytautas buvo linksmas, mėgo paišdykauti, bet iš kitų išsiskyrė gabumais (Juknevičius 1995). Jį buvus linksmą, nuoširdų prisimena ir Kocys. Anot jo, abu su broliu buvę labai draugiški. Su jais, kaip ir kitais mokiniais, susitikdavę ant tilto (Kocys 1995). Jurkus mini, kad, Vytautui mokantis Telšių gimnazijos septintoje klasėje, jo gyvenime įvyko didelis lūžis, „kuris padarė iš linksmo bernioko paniurėlį. Jis sirgo gražiam pavasaryje. Liga jam davė progos pasinerti į didelę retrospektyvą“ (Jurkus 1996, 4). Vakarų Vokietijoje lietuvių pabėgėlių bendruomenės leistame mėnesiniame kultūros žurnale „Vagos“ paskelbtas straipsnis „Vytautas Mačernis (1920 + 1945)“. Jame yra mums svarbių detalių: „Dar penktoje klasėje būdamas, Vytautas parašė eilėraščių, kurie išgarsino jo vardą mokinių ir mokytojų tarpe ir greit pateko į moksleivių spaudą. <...> Septintoje klasėje apsirgo plaučių džiova. Kiek vėliau žuvo tėvas, nutrūko namų globa“ (A. D. 1946, 11). Taip pat minima, kad po to jis vertėsi privačiomis pamokomis, tapo melancholiškas. Monograma A. D. rodytų, kad straipsnio autorius yra Adolfas Daukantas, kuris buvo gimnazijos literatų būrelio pirmininkas, todėl detaliam galėjo nušviesti jaunojo poeto Telšių laikotarpį, o kita informacija yra gan klaidinga (Šverebas 2019, 8). Daukantas nežinojo nei poeto gimimo, nei žuvimo metų. Taip pat manė, kad džiova susirgo Telšiuose. Ji tada tik atsinaujino.

Laiškuose Danguolei Jackevičiūtei ir Jurkui pats Mačernis ne kartą užsimeina apie susirgimus (Mačernis 1990, 351, 355, 373). Studijų draugas Eugenijus Matuzevičius prisimena, kad Vytautas buvo gana silpnos sveikatos: „Jis kartais skųsdavosi plaučiais. Bet daug kalbėti apie sveikatą, ligas nemėgdavo“ (Mačernis 1990, 8). Vytauto sesuo Valerija Šilinskienė yra sakiusi, kad iš 24 dėdžių ir tetų 21 mirė nuo džiovos (Šverebas 2004, 309). Žinant šią klastingą ligą ir sunkų jos gydymą, tampa aišku, kodėl tokio jauno poeto kūryboje toks dažnas ir giliai suvoktas mirties motyvas. Įdomi dar viena detalė, kad Vytautas pirmoje gimnazijos klasėje visus nustebino jau pirmaisiais savo eilėraščiais. Gal bandymų būta jau Sedoje, nes jo draugas Povilas juos kūrė? Lakačiauskas yra užsiminęs, kad su žemesnių klasių mokiniais daug nebendraudavę, o Povilas apie Mačernius sukinėdavosi tada, kai norėdavo, kad jų tėvai pavežtų jį iki Žemaičių

Kalvarijos (Lakačiauskas 1994). Dienoraštyje yra tam prieštaraujantis teiginys, kad esą Mačerniai siūlė važiuoti į Šarnelę, bet jis atsakęs (Jurkus 1931c, 11). Povilas buvo didelis autoritetas visiems Sedos mokiniams, aišku, ir Vytautui. Jų draugystė tikriausiai užsimezgė Sedoje ir buvo nutraukta tik Mačerniui žuvus. Povilas didelę įtaką Vytautui darė ne tik vidurinėje, bet ir gimnazijoje. Tai rodo jo laiškas Jurkui (Mačernis 1990, 366) Gal, lygiuodamasis į draugą, ir pats jau bandė kurti? Matyt, Sedos vidurinėje mokykloje buvo palanki tam atmosfera, nes kuriančiųjų buvo ne vienas. Povilas mini, kad Baras jam parodęs savo rašomą apysaką „Nepasiekta laimė“ (Jurkus 1931b, 5). Be to, reikia atkreipti dėmesį, kad Sedoje Vytautui buvo lengviau nei Telšiuose, nes kartu mokėsi ir vyresnis brolis Vladas. Jo mokslai nelabai traukė. Vladas vidurinę baigė 3,47 pažymių vidurkiu (LCVAd, 65).

Su Seda baigėsi laimingasis ir nerūpestingasis būsimojo poeto laikotarpis, tačiau pažymėtas džiovos ženklu. Gal tai apibendrinta ir dviejose „Vizijų“ eilutėse: „Tiktai staiga į mano langą krito paukščio išskėstų sparnų šešėlis, / Pridengdamas man šviesų džiaugsmą ir svajas“ (Mačernis 1990, 29). Sedoje ugnis vis mažina relikтус, primenančius jo buvimą šioje žemėje.

Apibendrinimas

Tarpukario metų Sedos vidurinėje mokykloje, kai mokėsi būsimi poetai – K. Andriekus, P. Jurkus ir V. Mačernis, buvo palanki atmosfera kūrybai. Nekyla abejonių, kad 1931 m. Jurkus jau kūrė eilėraščius. Pradžioje juos užrašydavo į juodraščių, o paskui perrašydavo į svarraštį, todėl jo dienoraštyje dažniausiai minimi tik eilių pavadinimai. Atrodo, rašyti jį skatino lietuvių kalbos mokytojas Vaičaitis. Jis nebuvo stiprus dalyko žinovas, bet mokinių mėgstamas ir darė jiems poveikį. Jis ir kolega Plaušinitis Jurkui duodavo skaityti savo knygų, žurnalų. Vaičaitis jam paskolino net „Literatūros teoriją“. Jurkus mokykloje jau atsiskleidė ir kaip geras piešėjas. Jis turėjo net savo piešinių albumą, o ne vieną dienoraščio lapą išpuošė tos dienos svarbiausių įvykių iliustracijomis. Jis taip pat piešdavo sveikinimus mokytojams, renginių plakatus, rašydavo skelbimus ir apipavidalindavo spektaklius. Pagal jo sukurtą trafaretą 1931 m. Sedoje buvo iškaltas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto ženklas ant paminklo, skirto jo 500-ųjų mirties metinių jubiliejui. Jurkus paminklui padarė cementinį reljefą, kuriame užrašė: „Visi lietuviai, dirbkime išvien!“ Nors buvo geriausias mokyklos mokinys, reiškėsis savo kūrybiniais gabumais, skautų skilties vadas, bet jautėsi vienišas, net draugų įžeistas, ilgėjosi gimtinės ir šeimos bei kentė skurdą. Išlikę Jurkaus dienoraščiai yra ne tik tiesioginiai jo buvimo Sedoje ženklai, bet ir svarbus šaltinis, atskleidžiąs jo brendimą, mokinių kasdienybę, jų mokslus. Ketvirto-

je klasėje Povilą aplankė meilės jausmai J. Butkevičiūtei. Jurkaus kūrybiniai gabumai, atsiskleidę Sedoje, vėliau buvo tik plėtojami. Butą su kitais mokiniais jis nuomojosi pas Markauskienę (dab. Žalioji g. 9) ir Rakauską (dab. Kultūros g. 6). Pirmas namas yra perstatytas, naudojant naujas medžiagas, todėl aiškiai matyti įvykę pokyčiai. Antras, nors remontuotas, bet dar dvelkia tų laikų dvasia.

Tyrimo metu nustatyta, kad antroje Sedos vidurinės mokyklos klasėje broliai Mačerniai gyveno pas A. Gurauską, kurio žmona Uršulė buvo jų giminaitė. Juodoji Domicėlė buvo Gurausko sesuo ir gyveno tame pačiame name (dab. Klaipėdos g. 6). Pirmoje klasėje jie kurį laiką gyveno Ylakių g., 7. Dar galėjo gyventi dabartinėje Ežero gatvėje, name Nr. 5 ar Nr. 7. Namas, stovėjęs Klaipėdos gatvėje, 2019 m. sudegė, o Ylakių – rekonstruotas. Senasis namas Ežero g. 7 yra nugriautas ir jo vietoje pastatytas naujas, o Nr. 5 apdegė 2017 m. ir baigia sugriūti. Keistas sutapimas ar dėsningumas, bet tą dieną, kai žuvo Vytautas, ugnis sunaikino ir jo vidurinę mokyklą. Ugnies, degimo, išnykimo motyvai būdingi ir jo kūrybai. Sedoje V. Mačernis susirgo džiova, kuri vėl atsinaujino mokantis Telšių gimnazijoje, plaučiais skundėsi ir universitete. Gal ši liga ir lėmė, kad jo poezijoje dažnai suskamba mirties ir vilties motyvai. Medžiagos, įrodančios, kad jis vidurinėje būtų kūręs eilėraščius, surasti nepavyko. Vytautui gyventi Sedoje buvo lengviau, nes kartu mokėsi ir brolis Vladislovas. Be to, jie neįtūtė nepriekliaus.

Andriekus yra pats išskyręs jam reikšmingus objektus: Varduoną, kuri dabar net pavasariais nebeneša tų gausių vandenių, Šv. Jono Nepomuko bažnytelę, kurios viduje tik šv. Jono Nepomuko skulptūra mena jo laikus, ir storąjį uosį. Neišliko nei Jasmontų namo, kur jis gyveno, nei storojo jų uosio. Vadovavimas ateitininkams padėjo apsispręsti pasirenkant vienuolio gyvenimo kelią, o sėdiškės Norvaišienė ir Jasmontienė daug prisidėjo, kad jis taptų realybe. Šeimos skurdas vos nesužlugdė jaunuolio svajonės. Vadinamojoje Klebono salelėje, kurios iš visų pusių jau nesupa vanduo, jis apie tai ir kalbėjo pavasarininkams, o Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčioje meldėsi. Simboliška, kad K. Andriekus, atsidėkodamas Sedai, bažnyčiai padovanojo taurę.

Aišku, kad trijų būsimų poetų pažintis užsimezgė Sedoje. Andriekus su Jurkumi susipažino po stojamųjų egzaminų, o su Mačerniu jau besimokydami. Gal ir tiltas, buvęs toks svarbus mokyklos laikais, yra savotiškas jų jungties ženklas. Juk ten buvo renkamas, žaidžiama, svajojama, liūdima. Tik pakeistos jo medinės konstrukcijos į gelžbetonines plokštes rodo nepermaldaujamą kitimą, o subrendusi liepų alėja primena, kad ji kadaise vedė į mokyklą, per kurią į platųjį pasaulį išėjo ir šios trys iškilios asmenybės.

Literatūra ir šaltiniai

- A D 1946 – Adolfas Daukantas. Vytautas Mačernis (1920 + 1945). *Vagos* 1.
- Andriekus 1971 – Leonardo Andriekaus laiškas Cecilijai Norvaišienei 1971 04 27. A. Stasiulytės asm. archyvas.
- Andriekus 1993 – Leonardas Andriekus. *Pavasaris prie Varduos*. Sedos Vytauto Mačernio gimnazijos Lietuvos kalbos ir literatūros kabineto archyvas.
- Andriekus 1994 – Stanislovo Andriekaus prisiminimai. Užrašyti 1994 08 10. P. Šverebo asm. archyvas.
- Baranauskas 1970a – Antanas Baranauskas. *Raštai*, t. 2. Ats. red. Regina Mikšytė. Vilnius: Vaga.
- Baranauskas 1970b – Antanas Baranauskas. *Raštai*, t. 1. Ats. red. Regina Mikšytė. Vilnius: Vaga.
- Dapkus 1932–1933 – Liudviko Dapkaus palinkėjimų sąsiuvinis 1932–1933. P. Šverebo asm. archyvas.
- Juknevičius 1995 – Kosto Juknevičiaus prisiminimai. Užrašyti 1995 04 10. P. Šverebo asm. archyvas.
- Jurkus 1931a – IV klasės mokinio Povilo Jurkaus dienoraštis, nr. 1, 1931 09 01 – 1931 10 27. Žemaičių muziejus „Alka“, GEK. A-Br. 600.
- Jurkus 1931b – IV klasės mokinio Povilo Jurkaus dienoraštis, nr. 2, 1931 10 28 – 1931 12 28. Žemaičių muziejus „Alka“, GEK. A-Br. 600.
- Jurkus 1932a – IV klasės mokinio Povilo Jurkaus dienoraštis, nr. 3, 1931 12 29 – 1932 03 11. Žemaičių muziejus „Alka“, GEK. A-Br. 600.
- Jurkus 1932b – IV klasės mokinio Povilo Jurkaus dienoraštis, nr. 4, 1932 03 12 – 1932 (?). Žemaičių muziejus „Alka“, GEK. A-Br. 600.
- Jurkus 1932c – V-os klasės mokinio Povilo Jurkaus dienoraštis (?). Žemaičių muziejus „Alka“, GEK. A-Br. 600.
- Jurkus 1934 – VII klasės mokinio Povilo Jurkaus dienoraštis, nr. 2, 1934 09 03 – 1935 06 07. Žemaičių muziejus „Alka“, GEK. A-Br. 600.
- Jurkus 1996 – Paulius Jurkus. Poetas Vytautas Mačernis. *Diena*, 130.
- Kuprelis 2017 – Vaidas Kuprelis. Pranciškonų ordino gimnazija. *Kretingos pranciškonų bažnyčiai 400*. Sud. Julius Kanarskas. Vilnius: Mažesniųjų brolių ordino Lietuvos šv. Kazimiero provincija.
- Kocys 1995 – Vaclovo Kocio (1922–2005) prisiminimai. Užrašyti 1995 10 14. P. Šverebo asm. archyvas.
- Kocius 1995 – Bronislovo Kociaus (1924–2016) prisiminimai. Užrašyti 1995 10 14. P. Šverebo asm. archyvas.
- Kryžauskas 2019a – Kosto Kryžausko (g. 1947) prisiminimai. Užrašyti 2019 11 18. P. Šverebo asm. archyvas.
- Kryžauskas 2019b – Liudviko Kryžausko (g. 1925) prisiminimai. Užrašyti 2019 09 07. P. Šverebo asmeninis archyvas.
- Kryžauskas 2003 – Vladislavo Kryžausko (1911–2006) prisiminimai. Užrašyti 2003 08 21. P. Šverebo asm. archyvas.
- Lakačiauskas 1994 – Mečislavo Lakačiausko (1916–2017) prisiminimai. Užrašyti 1994 05 26. P. Šverebo asm. archyvas.
- LCVAa – Lietuvos centrinis valstybės archyvas. *Sedos vidurinės mokyklos pareiškimai, kortelės, pažymėjimai 1925–1935 m.*, f. 788, ap. 1, b. 22.
- LCVAb – Lietuvos centrinis valstybės archyvas. *Sedos vidurinės mokyklos mokslo baigimo pažymėjimų nuorašai 1930–1934 m.*, f. 788, ap. 1, b. 65.
- LCVAc – Lietuvos centrinis valstybės archyvas. *Sedos vidurinės mokyklos 1931/1932 m. m. III-os klasės žurnalas*, f. 788, ap. 1, b. 75.
- LCVAd – Lietuvos centrinis valstybės archyvas. *Sedos vidurinės mokyklos mokslo baigimo pažymėjimai 1931–1935 m.*, f. 788, ap. 1, b. 72.

- LCVAe – Lietuvos centrinis valstybės archyvas. *Sedos vidurinės mokyklos 1933/1934 m. m. III-os klasės trimestrinis žurnalas*, f. 788, ap. 1, b. 87.
- LCVaf – Lietuvos centrinis valstybės archyvas. *Sedos vidurinės mokyklos 1932/1933 m. m. IV-os klasės trimestrinis žurnalas*, f. 788, ap. 1, b. 89.
- LCVAg – Lietuvos centrinis valstybės archyvas. *Sedos vidurinės mokyklos stojamųjų egzaminų daviniai 1926–1935 m.*, f. 788, ap. 1, b. 31.
- LCVAh – Lietuvos centrinis valstybės archyvas. *Sedos vidurinės mokyklos atleistų nuo mokesčio pareiškimai, neturtingumo lapeliai 1929 m.*, f. 788, ap. 1, b. 57.
- LCVAi – Lietuvos centrinis valstybės archyvas. *Sedos vidurinės mokyklos pedagogų tarybos posėdžių protokolai 1928–1929 m.*, f. 788, ap. 1, b. 48.
- LCVAj – Lietuvos centrinis valstybės archyvas. *Sedos vidurinės mokyklos 1927–28 m. I-os ir II-os klasių suvestinis trimestrų žurnalas*, f. 788, ap. 1, b. 46.
- LCVAk – Lietuvos centrinis valstybės archyvas. *Sedos vidurinės mokyklos 1927/28 I-os klasės žurnalas*, f. 788, ap. 1, b. 52.
- LCVAI – Lietuvos centrinis valstybės archyvas. *Mokytojo Justino Vaičiailio asmens byla*, f. 391, ap. 7, b. 5851.
- LCVAm – Lietuvos centrinis valstybės archyvas. *Sedos vidurinės mokyklos III-os ir IV-os klasių suvestinis trimestrų žurnalas*, f. 788, ap. 1, b. 71.
- LCVAn – Lietuvos centrinis valstybės archyvas. *Sedos vidurinės mokyklos pareiškimai, kortelės, pažymėjimai 1925–1935 m.*, f. 788, ap. 1, b. 24.
- LIMIS 2020 – Lietuvos integralios muziejų informacinės sistemos. Mstislavas Dabužinskis. *Senoji Lietuva*. <https://www.limis.lt/virtualios-parodos>.
- LVIaA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas. *Sedos RKB mirimų metrikų knyga 1897–1907 m.*, f. 1455, ap. 1, b. 43.
- LVIAb – Lietuvos valstybės istorijos archyvas. *Sedos RKB gimimų metrikų knyga 1883–1889 m.*, f. 1455, ap. 1, b. 8.
- LVIAC – Lietuvos valstybės istorijos archyvas. *Sedos RKB gimimų metrikų knyga 1895–1903 m.*, f. 1455, ap. 1, b. 42.
- LVIAd – Lietuvos valstybės istorijos archyvas. *Sedos RKB santuokų metrikų knyga 1921–1927 m.*, f. 669, ap. 16, b. 218.
- MLLM – Maironio lietuvių literatūros muziejus. *Sedos vidurinės mokyklos II-os klasės mokinio Vytauto Mačernio dienyvas*. D 111532 GEK.
- Mačernis 1990 – Vytautas Mačernis. *Vizijos. Po ūkanotu nežinios dangum*. Sud. Vytautas Kubilius. Vilnius: Vaga.
- Mačernis 1970 – *Žmogaus apnuoginta širdis*. Parengė Vytautas Kubilius. Vilnius: Vaga.
- Petrauskienė 2000 – Onos Petrauskienės prisiminimai. Užrašyti 2020 02 12. P. Šverebo asm. archyvas.
- Sakalauskas 1994 – Tomas Sakalauskas. *Regėjimų naktis*. Vilnius: Vaga.
- SBA – *Sedos bažnyčios užsakių knyga 1886–1892*. Sedos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios archyvas.
- Stasiulytė 2003 – Adelės Stasiulytės (g. 1945) atsiminimai. Užrašyti 2003 08 21. P. Šverebo asm. archyvas.
- Stasiulytė 2019 – Adelės Stasiulytės (g. 1945) atsiminimai. Užrašyti 2019 11 18. P. Šverebo asmeninis archyvas.
- Šventės dalyvis 1933 – Šv. Aloyzo šventė. Seda. *Žemaičių priedelius*, 1933 07 09, nr. 27, p. 6.
- Šverebas 1994a – Povilas Šverebas. Sunkus kelias į šviesą. *Gimtinė* 6.
- Šverebas 1995 – Kūrybinio kelio pradžia – Sedoje. *Žemaičių žemė*. 2–3.
- Šverebas 1997a – Sedos vidurinė mokykla 1921–1935 m. Seda. Sud. Adomas Burtimas, Povilas Šverebas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.

Šverebas 1997b – Vytauto Didžiojo paminklas. *Seda*. Sud. Adomas Butrimas, Povilas Šverebas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.

Šverebas 2004 – Vytautas Mačernis Sedoje. *Laisvės žodis*.

Šverebas 2018 – Istorikui, mokytojui Petriui Sūdžiui – 120 metų. *Žemaičių saulutė* 7.

Šverebas 2019 – Adolfas Daukantas – tragiško likimo Telšių literatas. *Kalbotoji Žemaitija*, 2019 03 09, nr. 19; 2019 03 15, nr. 20 ir 2019 03 23, nr. 22.

TŽ – *Terminų žodynas*. Žodynas.lt

Повилас Шверebas

ЗНАКИ ЖИЗНИ ТРЕХ БУДУЩИХ ПОЭТОВ В СЕДЕ

Summary

Собранный материал свидетельствует о том, что в межвоенные годы в Седской средней школе, когда учились будущие поэты – Леонард Андрекус, Паулос Юркус и Витаутас Мачернис, – была благоприятная атмосфера для творчества. Нет сомнений, что в 1931 г. Юркус уже писал стихи. Первоначально он их записывал в черновик, а затем аккуратно переписывал в другую тетрадь. В дневнике обычно упоминаются только названия стихотворений. Похоже, что писать его вдохновил учитель литовского языка Юстинас Вайчайтис. Он не был сильным учителем, но оказывал большое влияние на своих учеников. Он и его коллега В. Плаушинайтис дали Юркасу читать свои книги и журналы. Вайчайтис даже одолжил ему “Теорию литературы”. Юркус уже в школе был хорошим художником. У него даже был специальный альбом своих рисунков, а дневник был украшен иллюстрациями основных событий дня. Он также рисовал поздравления для учителей, афиши для мероприятий и создавал сценографию для спектаклей. По его трафарету в 1931 г. был сделан знак Великого князя литовского Витаутаса на его памятнике, посвященному 500-летию со дня смерти князя. Юркус также сделал горельеф с цемента для памятника с надписью: «Все литовцы, работайте совместно!» Хотя он был лучшим учеником в школе, с ярко выраженными творческими талантами, и был предводителем скаутов, он чувствовал себя одиноким, даже обиженным на друзей, тосковал по родному дому и своей семье. Сохранившиеся дневники Юркаса не только свидетельствуют о его жизни в Седде, но и является важным источником истории Седской средней школы и повседневной жизни учеников. В четвертом классе Повилас влюбился в Я. Буткявичюте. Творческие таланты Юркаса, которые были раскрыты в Седде, только позже были глубже развиты. Он, вместе с другими учениками, снимал квартиру у М. Маркаускене [сейчас ул. Жалиойи, № 9] и Ракаускаса [сейчас ул. Культурос, № 6]. Первый дом

реконструированный, а второй, хоть и отремонтированный, все еще дышит духом тех времен.

Во время исследования установлено, что во втором классе Седской средней школы братья Мачернисы жили у Адомаса Гураускаса, жена которого Уршуле была их родственницей. Черная Домицеле была сестрой Гураускаса и жила в том же доме [сейчас ул. Клайпедос, № 6]. Дом в 2019 г. сгорел. В первом классе они некоторое время жили на улице Илакю, № 7. Тот дом перестроен. Возможно, они еще жили и на улице Ежери, дом № 5 или № 7. Старый дом, стоявший на улице Ежери № 7, был свален. Сейчас на этом месте построен новый. В 2017 г. горел и дом № 5, остались только руины. Интересно, что в день смерти Витаутаса пожар уничтожил и Седскую среднюю школу. Мотивы огня, горения также характерны и для его творчества. В Седе В. Мачернис заболел ТБЦ. Болезнь возобновилась во время учебы в Тельшяйской гимназии. Наверное, это сказалось и на его творчестве, где часто мотивы смерти борются с надеждой. Не повезло найти материала, чтобы доказать, что он в средней школе уже писал стихи. Витаутасу было легче жить в Седе, потому что он учился вместе с братом Владиславасом. Также они не были нищими.

Сам Андрескус выделил объекты, которые были важны для него – река Вардува, церковь Св. Иоанна Непомукаса и ясень у дома Ясмонтаса. В Седе он решил стать монахом. Норвайшене и Ясмонтене внесли большой вклад, чтобы эта мечта стало реальностью. Бедность семьи едва не разрушила мечты молодого человека. Символично, что Андрескус как знак благодарности Седе подарил церковный кубок. Ни ясень, ни дом Ясмонтаса, где он жил, не сохранились.

Знакомство трех будущих поэтов, начатое в Седе, продолжалось до самой их смерти. Может быть, мост, который был так важен в школьные годы, является своего рода символом их связи. Ведь на этом мосту они собирались, играли, мечтали, грустили. Только его деревянные конструкции, измененные на железобетонные, указывают на неумолимые перемены, а зрелая липовая аллея напоминает, что когда-то она вела в школу, через которую эти три личности вышли в широкий мир.